

İŞGAL YILLARINDA İZMİR İKTİSADİ BÖLGESİNDE FİYAT HAREKETLERİ

*Filiz ÇOLAK**

ÖZET

İzmir, Milli Mücadelenin başlangıç ve bitiş noktasında yer alan bir şehir olarak daima önemli bir yere sahip olmuştur. 15 Mayıs 1919'da Osmanlı Devleti'nin eski tebaasından olan Yunanistan, arkasında İngiliz İmparatorluğu'nun desteği ile hem ticari hem de Megola İdea emelleri açısından çok önemli bir mevkie sahip olan bu şehri işgal etmiştir. Bu işgal, İzmir ile sınırlı kalmamış, ard bölgesini de içine alarak devam ettirilmiştir. Bu nedenle, İzmir'in işgali, Anadolu'daki ulusal direnişin örgütlenmesini hızlandırmıştır. Milli Mücadele'deki askeri harekâtın en önemli cephe savaşları Batı Anadolu'da, İzmir ve hinterlandında, cereyan etmiş, savaşın bitişini de 9 Eylül 1922'de İzmir'in tekrar Türk askerinin kontrolüne geçmesi sağlamıştır.

Mütareke öncesinde, I. Dünya Savaşı yıllarında, bir taraftan mal yokluğu, diğer taraftan kâğıt paranın devamlı olarak değer kaybetmesi ürün ve eşya fiyatlarının alabildiğince yükselmesine neden olmuştur. Bu durum, Mütareke ve ardından başlayan işgal sürecinde de devam etmiştir. Fiyatların yükselmesi, halkın alım gücünü iyice zayıflatmış ve ortaya çıkan kargaşa ortamına vurgunculuk ve karaborsanın da eklenmesi, Anadolu halkının yiyecek ekmeğini bile bulmakta zorlanmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, işgal yıllarında halkın geçim sıkıntısının somut kaynağı olan fiyat artışları ve bunun nedenleri, İzmir ve ard bölgesi esas alınarak, dönemin kaynakları ışığında incelenerek, öncesi ve sonrasıyla karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Yunanistan, Karaborsa, Fiyatlar, İşgal

PRICE MOVEMENTS IN İZMİR FINANCIAL DISTRICT DURING THE OCCUPATION YEARS

ABSTRACT

Izmir has always had an important role because of its involvement both at the beginning and the end of the National Struggle. Greece, which used to be a vassal of the Ottoman State, occupied Izmir on 15 May 1919. Greece was supported by the British Empire and Izmir had a crucial location for their economy and for their Megola Idea ambitions. This occupation did not remain limited to Izmir, but continued further,

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, colakfiliz@yahoo.com

including its hinterland. Consequently, occupation of Izmir accelerated the organization of the national resistance in Anatolia. The most important front wars of military operation in the National Struggle took place in the Western Anatolia, Izmir and its hinterland and repossession of Izmir by the Turkish army on 9 September 1922 marked the end of the war.

Before the Armistice, during the First World War years, product and commodity prices considerably increased because of commodity shortages and continuous currency depreciation. This situation continued during the Armistice and occupation years after the Armistice. Increase in prices reduced the public purchasing power and with the inclusion of profiteering and black-marketeering to this chaos environment, Anatolian people had difficulty even in finding bread to eat.

In this study, price increases, which were the concrete source of public financial difficulties during the occupation years, and the reasons behind these price increases in Izmir and in its hinterland will be analyzed in the light of period resources and comparisons between the status before and after the occupation years will be made.

Key Words: Turkish education, listening skills, curriculum.

Giriş

Savaşlar, gıda, eşya v.b her türlü malların fiyatlarını etkileyen en önemli nedenlerden birisidir. Savaşın doğurduğu olağanüstü durum, ticaretin değişen şartları ve savaşın finansmanı nedeniyle bu süreçte hükümetler, ihtiyatlı ve koruyucu ekonomi politikaları izlemek zorunda kalmışlardır. Bu politikalar ülke halkının yaşam standardını ve alım gücünü derinden etkilemektedir. Yine savaş dönemleri, bu süreci fırsat bilerek haksız kazançların yani karaborsanın da en yüksek seviyeye çıktığı dönemlerdir.

Anadolu'daki Milli Mücadele döneminin ekonomik yapısı sadece savaş sürecinin olağanüstü şartlarından etkilenmemiş aynı zamanda aynı toprak üzerinde yönetim iddiasında bulunan birbirinden farklı iki idarenin (İstanbul-Ankara) çatışan ekonomik politikaları nedeniyle daha da zor bir sınavdan geçmiştir.

Mütarekenin imzalanmasından itibaren İstanbul'daki idarenin ekonomi politikası ihracatı sınırlamak ve ithalatı teşvik etmek suretiyle tükenen stokları yenileyerek halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve fiyat artışlarıyla mücadele etmektir. Ancak bu dönemde alınan bütün kararlar İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği'nin onayına sunulmak zorunda bulunulduğundan İstanbul Hükümetleri'nin serbestçe hareket etme imkânı mümkün değildi.

Mütarekeyi takip eden günlerde İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne uyguladığı ablukayı kaldırması ile ticari ilişkiler tekrar başlamıştır¹. Gerçi, Mütareke Antlaşması daha imzalanmadan önce, 18 Eylül 1918'de İtilaf Devletleri önemli bir karar hayata geçirmişlerdi. Düvel-i İtilafiye Fevkalade Komiserliğince, adı geçen tarihte 1914'de İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından kaldırılan kapitülasyonlar tekrar yürürlüğe sokulmuş² ve yayınladıkları bir başka tebliğle de İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romen ve Lehlerin kapitülasyonlardan birinci dereceden

¹ "Ticaret-i Hariciyemiz Başlarken", YENİGÜN, 27 Şubat 1919, nr:175

² BOA, DH.KMS, Dosya no:56/2/31, 4 Ca 1338

yararlanacak devletler olduğunu belirtmişlerdi. Aynı tebliğde Alman ve Avusturya tebaasından onların ise kapitülasyonların getirdiği ayrıcalıkların dışında bırakıldığının da altı çizilmektedir³.

Ablukanın kaldırılmasına rağmen Düvel-i İtilafîye Devletleriyle başlayan ithalat ve ihracat sınırlı kalmıştır. Bu durum yalnız yabancı paraların değerini arttırmakla kalmamış, Osmanlı parasının da fahiş miktarda dışarıya çıkmasına neden olmuştur⁴.

Mütarekeyi müteakip işgallerin birbiri ardı sıra başlaması İstanbul Hükümetleri'nin nüfuz sahasını gittikçe daraltmaya başlamıştır. Daralan bu alan içerisinde ticari hayatı canlandırmak için yabancı ülkelerden Osmanlı Devleti'ne ithal edilecek mallara karşılık Osmanlı mamulâtının ihracına izin verilmiştir⁵. Aynı zamanda Hükümet, İstanbul'daki zaruri ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışlarını önlemek için de Amerika Muavenet Heyeti'nce yapılacak ithalata kolaylık gösterilerek bu mallardan temettü vergisi alınmamasına karar vermiştir⁶.

Bu süreçte Ankara'daki hükümet ise elindeki kısıtlı imkânlarla birlikte daha milli bir ekonomi politikası izlemiştir. Öncelikli hedef vatan topraklarının düşman işgalinden kurtarılması olmakla birlikte TBMM'nin bu I.Döneminde(1920-1923) kabul ettiği 338 kanundan 86'sı bütçe ve 55'i gelir arttırıcı kanunlar olmuştur⁷.

İstanbul Hükümeti'nin 27 Mayıs 1919'da ihraç mallarında sınırlamalar getirmesinin aksine Ankara Hükümeti, 10 Mayıs 1920 tarihinde ihracatın *bilâkaydüşart serbestisini ve bu serbestiyi icra heyetinden başka kimsenin ihlal edemeyeceğini* karar altına almıştır⁸.

Bu kararı müteakiben BMM, kendi onayı olmadan İstanbul Hükümeti'nin işgal tarihi olan 16 Mart 1920 tarihinden sonra imzalamış olduğu sözleşmeleri, antlaşmaları, vermiş olduğu maden işletme imtiyazlarını, ruhsatnameleri ve mütarekeden sonra imzalanmış gizli antlaşmalarla doğrudan doğruya veya bilvasıta yabancılara verilmiş imtiyazat ve maadin bulma ve işletme ruhsatnamelerinin geçersiz olduğunu 7 Haziran 1920 tarihinde çıkardığı kanunla kabul etmiştir⁹. Hükümet içinde bulunan ekonomik sıkıntıların giderilmesinde kaynak olması amacıyla da Gümrük Vergisi'nin 5 misli yükseltilmesine dair 28 Temmuz 1920 tarihli ve 8 sayılı "*Gümrük Resminin Beş Misline Yükseltilmesine Dair Kanun*"u kabul etmiştir¹⁰. Bu kanunla mütarekeden sonra yurda gelen bol miktarda yabancı malın Anadolu'ya sokulmasında fazla gümrük resmi alınarak gelir elde edilmesi amaçlanmış, 2 Ağustos 1920 tarih ve 10 sayılı diğer bir kanun ile de gümrüklerdeki ardiye resmi on katına çıkarılmıştır¹¹.

Milli Hükümet, gayri meşru ticarete bir son vermek ve devlet gelirlerinin zayıyatını önlemek amacıyla hariçten gelecek bilumum eşyanın resme tabi tutulmasını isteyen Maliye Vekâleti'nin 22 Temmuz 1920 tarihli tezkeresini aynı gün karara bağlamış¹², fakat İstanbul'da istihlake sunulan bu gibi eşya hakkında hiçbir muamele yapmak mümkün olamamıştır. Diğer taraftan Anadolu'dan yapılacak ihracat için Milli Hükümetin kontrolündeki limanlar sınırlı olduğundan, ihraç maddelerinin daha evvel işgal altındaki limanlara sevki icap etmekte idi ki, bu sevkîyat da Eylül 1920'den sonra gümrük resmine tabi tutulmuştur. Bu suretle bölgeler arasında

³ BOA, DHEUM.AYŞ. Dosya No:24/12, 17 M 1338

⁴ "*Mühim bir Mesele-i İktisadiye*", TASVİR-İ EFKAR, 27 Nisan 1919, nr:2807

⁵ BOA, MV, Dosya no:214/114, 22.C.1337

⁶ BOA, MV, Dosya no: 217/53, 20 M 1338

⁷ Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem 1919-1923, cilt:I, Ankara, 1994, s.617

⁸ BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, Dosya no:172-1, 10 Mayıs 1336, Karar no:4

⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, c:1, s.266

¹⁰ TBMM Kavanin Mecmuası, c:1, Ankara, 1341-1925, s.9; TBMM Zabıt Ceridesi, c:2, s.351-352

¹¹ Türk Parlamento Tarihi, c:I, s.617

¹² BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, 22 Temmuz 1336, Karar no:96

Turkish Studies

serbest tedavülü sona ermiş, giren ve çıkan mallar memleket içi gümrük hudutlarında resme tabi tutulmuştur¹³.

TBMM her geçen gün artan ihtiyaçları karşılayabilmek için gelir kaynakları yaratmak amacıyla gümrük rüsümünü arttırmasından sonra 15 Ağustos 1920’de de o güne kadar ihracat resmine tabi bulunmayan maden kömüründen de ihracat resmi almaya karar vermiştir. Bu kömürlerin özellikle İstanbul’un ihtiyacını temin etmesinden dolayı ihracat resmi konulması o güne kadar düşünülmemişti. Bu karar ile maden kömürlerinden yıkanmış cinsinden 3 lira, yıkanmamış cinsinden 2 lira ihracat resmi alınmaya başlanmıştır. Kömür fiyatlarındaki artış veya düşüşe göre bu vergi Bakanlar Kurulu kararıyla % 50 arttırma veya azaltılabilecektir¹⁴.

20 Eylül 1920 tarihinde TBMM listede yer alan ürünlerden kendi gümrük vergisi miktarını tespit etmiş ve bunun dışında “oktrava” adı altında alınan diğer tüm vergileri kaldırmıştır. Kabul edilen *İhracat Vergisi Kanuna* göre ihraç edilen malların değerleri üzerinden alınmakta olan ihracat vergisi kaldırılarak malın kilo olarak ağırlığı ve adedi üzerinden alınan ve bu şekilde geliri arttıran yeni bir vergi konulmuştur¹⁵. Adı geçen kanun ile Anadolu’dan yabancı devletlere veya işgal altındaki Osmanlı şehirlerine ihraç edilecek mallardan şimdiye kadar alınan %1 ihracat resminin bundan sonra da alınmaya devam edeceği belirtilmektedir. Ancak tarifede bulunan malların fiyatının artması veya azalması durumunda ihracat resmi Bakanlar Kurulu kararıyla % 50’ye kadar arttırılabilecektir. Tarifede belirtilmeyen mallar ise % 3 ihracat resmine tabii tutulacaktır¹⁶. Tarifede adı geçen mallar şunlardır: Arpa, buğday, mısır, kepek, dakik, susam, bulgur, fasulye, nohut, tereyağı, donyağı, kuyruk, zeytin, haşhaş, fındık, susam ve sair yağlar, beyaz peynir, kaşar peyniri, yumurta, sucuk ve pastırma, fındık, fındık içi, ceviz, ceviz içi, yapağı, tiftik, koza, ham ipek, afyon, öküz, manda, koyun, keçi, kaz, hindi, ördek, tavuk, cülad-u hayvaniye, adi av derisi, kıymetli av derisi, sansar derisi, halı ve kilim, tütün, kereste, odun, mamul kömür, haşhaş, cehri, salep, kuru üzüm ve incir, bi’l umum kuru meyveler, badem ve fıstık, acı badem içi, palamut, pamuk, mazi, mahlep, anason, kendir tohumu ve balmumu¹⁷.

Memleketin içinde bulunduğu ekonomik durumu incelemek ve bu hususta gerekli tedbirlerin alınması için 5 Haziran 1337 (1921) tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesi ile bir *İktisat Komisyonu* kurulmuştur. Komisyonunda şu isimler bulunmaktadır: Maliye Vekili Hasan Bey, Nafia Vekili Ömer Lütfü Bey, İktisat Vekili Celal Bey, Hariciye Müsteşarı Suat Bey, İzmir mebusu Mahmut Esat Bey, Eskişehir mebusu Emin Efendi, Konya mebusu Hacı Bekir Efendi, Mersin mebusu Miralay Selahattin Bey, Çorum mebusu İsmet Bey¹⁸.

Anadolu’da ithalat ve ihracatı milli ve ilmi bir şekilde düzenlemek ve istihlak üzerinden kazanılacak fazla sermayeyi istihsal sahasına kaydırmak amacıyla da *Milli Türkiye İthalat ve İhracat Şirketi* kurulmuştur. Bu sayede ticaret bir nebze hareketlenmiştir¹⁹.

İzmir ve Ard Bölgesi’nin Durumu:

Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı’na daha aktif olarak katılmadan önce 28 Ekim 1914’de İzmir Limanı’nı ticarete kapatmıştır. Bu durum Mütareke’nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihine kadar devam etmiştir²⁰. Savaş yıllarında, İtilaf Devletleri’ne ait harp gemilerinin İzmir’e

¹³ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Ankara, 1994, s.141

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, c:3, 212-217 ; TBMM Kavanin Mecmuası, c:1, s.12

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, c.4, s.143-199

¹⁶ BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, Dosya no:172-3, 19 Ağustos 1336, Karar no:166

¹⁷ TBMM Kavanin Mecmuası, c:1 , s.24-25

¹⁸ BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, 5 Haziran 1337, Karar no:934

¹⁹ “Anadolu’da İktisadi Hareketler”, Türkiye İktisat Mecmuası, Eylül 1922, nr:8, s.220

²⁰ M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, İzmir, 1994, Yayına Hazırlayan: Ünal Şenel, s.79; “Aydın Vilayeti’nde İncir Mahsulü ve İncircilik”, Türkiye İktisat Mecmuası, nr:5 Mayıs 1922, s.136

sokulmasını önlemek için körfez ağzına mayınlar dökülmüştür. Bu nedenle dış ticaret dolayısıyla gümrük işlemleri, savaş yıllarında olduğu gibi İzmir Limanı'nda değil, başta Urla'dakiler olmak üzere, civar iskelelerde cereyan etmiştir. İthal ve ihraç mallarına uygulanan % 30'luk gümrük vergisi, Vali İzzet Bey'in girişimleri ile 1919 Nisanı başında ihraç malları için kaldırılmış, sürekli ihraç yasağı kapsamında bulunan buğday, arpa ve benzerleri, un ve undan yapılmış ürünler, patates, pirinç, zeytinyağı, sabun ve özellikle hayvanat ve hayvansal gıdalar, kimyevi ürünler ve odun, kömür gibi yakacak maddeleri için senet şeklinde %100, bunlar dışındaki mallardan %20 teminat alınmasını Rüşumat Başmüdürlüğü'ne emredilmiştir. Ancak, Osmanlı ülkesi dâhilindeki bir iskeleden diğer bir mahalle sevk edilecek hububatın Avrupa'ya kaçırılmasını önlemeyi amaçlayan bu uygulama sonucu, teminat akçesinin nakit olarak tahsili nedeniyle, tüccarın zor durumda kaldığı görüldüğünden teminat akçesi mukabilinde kefalet kabulü kararlaştırılmıştı. Gerçekte, ithalat ve ihracat yapan tüccarın sıkıntıları, bu değişikliklerle giderilemeyecek kadar çoktu. Müttefiklerin 1919 Şubatı başlarında kurduğu *Abluka ve Seyrüsefer Komutanlığı*'nın, Osmanlı limanları arasında sefer yapan gemilere yönelik tasarrufları tüccarı hayli sıkıntıya sokmuştur. Edremit Körfezi'ndeki Bababurnu'ndan Antalya'ya uzanan sahil şeridinin kontrolü İtalyan donanması subaylarından Albay C.Grene'ye bırakılmıştı ki, seyrüsefere izin, mal yükleme ve ihraç vesikası verme, vaktiyle vize etmemiş olduğu depolanmış hububatın gümrük muamelelerine engel olma yetkisi dâhilinde idi. Albay Grene görevine başlayınca ilk iş olarak gümrüklerde sıkı bir denetim uygulamıştır. Bunu müteakip gümrük tarifesinin kaldırılmasını ve eşya kıymeti üzerinden resim alınması konusunda İngiliz ve Fransız temsilcilerini ikna etmeye çalışmış ve Baş Müdüriyetin itirazına rağmen kabul ettirmiştir. Birkaç gün eşya kıymeti üzerinden % 11 resim alınması usulü uygulanmasına rağmen Başmüdür Ağâh Bey'in durumu İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine bildirmesi üzerine tekrar tarife usulüne dönülmüştür²¹.

Her geçen gün kötüye giden İzmir'in ekonomik hayatını İstanbul'daki İngiliz ticaret firması sekreteri Courthope Munroe'nun 21 Mart 1921'de yazdığı raporda da görmek mümkündür: “*İzmir'in ithal ve ihraç ticareti büsbütün durgundur. Yunan askeri gereksinimleri dışında hiçbir iş yapılmıyor. Kötü Yunan yönetiminden önce İzmir Limanı'na 15-20 gemi gelirken şimdi ancak birkaç gemi geliyor. Bizzat kentnin durumu oldukça kötüdür ve Avrupalı ve yerel halk pek ilgisiz görünüyor. Ülkede yasa diye bir şey yok. Yetki ve güç sahibi tek kişi Yunan Yüksek Komiseri Steryadis'tir. Türk belediyesi iş yapamaz bir duruma gelmiştir... Pazarlar tenha ve boştur. Fakir sınıflar ancak en gerekli gıda maddelerini satın alabiliyor.*”²²

Mütareke ve İşgal Döneminde Fiyatlar

Dünya Savaşı yıllarında gıda ve ihtiyaç fiyatlarında karşı gelinmez bir artış yaşanmıştır. Bu artışı gerektiren sebepler arasında üretim düşüklüğü ve ithalat imkânsızlıklarının yarattığı kıtlık başta gelmektedir. Harbin son yıllarında zirai üretim yarı yarıya düşmüş, dışarıyla ticari münasebetler kesilmiş, bu yüzden halkın en zaruri ihtiyaç maddelerine olan talebi karşılanamaz hale gelmiştir.

Harp içinde hükümet ziraatı kalkındırma teşebbüslerinde çeşitli tedbirlere başvurmuş fakat bir fiyat politikasıyla mahsulü kıymetlendirme cihetine gitmemiştir. Bu nedenle üreticiler ürünlerini piyasaya arz etmekten kaçınmış, zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak kadarını satarak, geri kalanlarını saklamışlardır. Gıda maddeleri talebindeki artış, bunların fiyatlarını görülmedik seviyelere çıkartırken, geleneksel ihraç maddelerine pazar bulunamaması, tütün, üzüm, fındık,

²¹ Süleyman Vasfı Bey, “*Bir Gümrükçünün İşgal Anıları*”, Üç İzmir, İstanbul, 1992, s.243

²² Selahi Sonyel'den alıntı; Selahi Sonyel, “*Lozan'da Türk Diplomasisi(Eylül 1922-Ağustos 1923)*”, *Belleten*, c:38, sayı:149-152, Ankara, 1974, s.69

incir, pamuk gibi mahsullerin fiyatlarını genel trendi gerilerinde bırakmış, bunların ziraatını dahi sınırlandırmış ve tehlikeye düşürmüştür²³.

Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne göre, geçim endeksinin oluşturulmasında kullanılacak bazı temel tüketim maddelerinin savaş öncesi (Temmuz 1914) ve savaşın son iki yılında perakende fiyatları Düyun-ı Umumiye tarafından düzenlenmiştir (Tablo-1). Bu kayıtlara göre, geçim endeksinde yer alan temel tüketim maddelerinin fiyatları, 1916-1917 arasında dört kat artmıştır. 1914 Temmuz ayı taban olarak alındığında tüketim geçim endeksi 1917 Ocak ayında 405 puana, 1918 Ocağında 1945'e ve Aralık 1918'de 2205'e yükselmiştir²⁴.

Ege'de ve Orta Anadolu'da perakende fiyatlar, harpten öncesine nazaran, 1915'te takriben yüzde 40, 1916'da yüzde 90, 1917'de yüzde 200-250 ve 1918'de yüzde 400-500 nispetinde artmıştır²⁵. Bu artışı İzmir piyasasındaki zorunlu tüketim maddelerindeki fiyat hareketlerinde görmek mümkündür (Tablo-2).

Savaş öncesinde, Temmuz 1914'de, kıyyesi ortalama 24-51 paraya satılan buğday fiyatları iki yıl sonra aynı dönemde 9-10 kuruşa yükselmiştir. Bu yükselişte seferberliğin ilan edilmesi nedeniyle, askeri satın alma işlemlerinin artması etkili olmuştur. Buğday fiyatındaki artış savaşın son yılı olan 1918'e kadar devam etmiştir (17-25 kuruş). Benzer durum arpa fiyatlarında da görülmektedir. Temmuz 1914'de kıyyesi 26-34 paraya satılan arpa, Temmuz 1916'da 8,5-9 kuruşa ve Temmuz 1918'de 8,5-13,5 kuruşa satılmaktadır. Bu durumu diğer zorunlu tüketim mallarında da görmek mümkündür (Tablo -2).

30 Ekim 1918'de Mütareke imzalandıktan sonra gıda maddelerinde yavaş yavaş indirim başlamıştır. Bu indirimin asıl sebebi İlaşe Nezareti'nin piyasaya müdahale ederek un satın almasıdır. Üzüm, incir gibi mallar piyasada yeniden itibar görmeye başlamıştır²⁶.

TABLO -1: Temel Tüketim Maddeleri Fiyatlarının Savaşın Son İki Yılında Gelişimi (Okka/kuruş)

Temel Tüketim Maddeleri	Temmuz 1914	Ocak 1917	Eylül 1917	Ocak 1918	Eylül 1918
Şeker	3	62	150	140	250
Kahve	12	160	450	1000	600
Pirinç	3	35	90	95	90
Makarna	3	42	90	110	95
Patates	1	8	20	36	27
Fasulye	4	19	55	65	65
Soğan	0.5	6	11	16	16

²³ Mustafa Balçık, *İttihat ve Terakki Dönemi İktisadi Hayat ve Maliye Nazırı Cavit Bey*, HÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s.138-139

²⁴ Zafer Toprak, *İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, 2003, s.165

²⁵ Vedat Eldem, *age*, s.50

²⁶ *SÖZ*, 28 Kanunvevel 1918, nr:46

Zeytinyağı	8	45	140	200	180
Tuz	1.5	2.5	2.5	2.5	5.5
Süt	2	9	19	40	45
Kaşarpeyniri	12	55	130	250	280
Koyun eti	7	28	65	130	120
Sade yağ	20	100	210	260	400
Yumurta	0.5	1.5	2.5	7.25	4.25
Sabun	7	32	75	140	140
Gazyağı	1.5	50	110	125	160
Odun kömürü	0.5	2.75	5.5	10	13
Odun	45	150	320	380	540

Kaynak A.E.Yalman, **Turkey in the World War**, New Haven Yale University Pres, 1930, s.147-148

TABLO -2: Savaş Yıllarında İzmir Piyasasında Bazı Ürünlerin Fiyatları
(1914–1918)

	Temmuz 1914	Temmuz 1916	Temmuz 1918
Buğday(Kıyye/para)			
----- Yerli	37-44 pare	10 krş	17-25 krş
----- Mersin	34-40 pare	9 krş	17-18 krş
----- Uşak	39-51 pare	9 krş	17-25 krş
Arpa (kıyye/para)			
----- Yerli	26-28 pare	9 krş	8.5-12 krş
----- Uşak	33-34 pare	8.5 krş	9-13.5 krş
Yulaf(kıyye/para)	27,5-28 pare	-	-
Çavdar(kıyye/krş)	25-27	-	-
Burçak(kile/krş)	-	-	6-7
Susam(kıyye/para)	110-120 pare	-	36-40 krş
Darı(kıyye/para)	26-35 pare	-	9-10 krş
Pamuk(kantar/krş)	288-301	-	65-130
Siyah üzüm(kantar/krş)	41-44	13-30	20-18
Ç.Üzüm(kıyye/krş)	3.5-4	12-30	-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

İncir(kantar/krş)	-	-	7-8
Afyon(çeki/krş)	245-365	-	600-800
Palamut(kantar/krş)	-	-	-
Z.yağı(kıyye/krş)	-	-	-
Kahve(kıyye/krş)	8-10	-	-
Şeker(kıyye/para)	80-86	-	-

KAYNAK: Bu 1914-1918 yılları arasında İzmir’de yayınlanan Ahenk, Köylü, vb. gazeteler

Savaş öncesi dönemde İzmir piyasasında kıyyesi 34-51 pare arasında satılan buğday²⁷, Mütareke’nin hemen ertesinde, Kasım ayında 12-15 kuruşa satılıyordu²⁸. 1918’in Aralık ayında fiyatlarda kısmi bir düşüş görülmekle beraber bu durum uzun süreli olmamış ve artışlar devam etmiştir.

1919 yılında fiyatların daha da yükselmesi, halkın alım gücünü iyice zayıflatmıştır. Bu karmaşa ortamında bir de vurgunculuk ve karaborsanın yayılması, halkı yiyeceği ekmeği bile bulmakta sıkıntıya sokmuştur. “*Harp bitti ama buhran-ı maişet(geçim sıkıntısı) bitmedi.*” düşüncesi herkesin zihnini meşgul etmektedir²⁹. Bu yıl içerisinde İzmir piyasasında işlem gören bazı malların en düşük ve en yüksek satış değerleri Tablo-3’de gösterilmiştir³⁰:

TABLO-3: 1919’da İzmir Piyasasında İşlem Gören Bazı Malların Satış Fiyatları

Buğday (yerli)	16-24.5 kuruş	Arpa (Yerli)	7.5-14 kuruş
----- (Uşak)	14-25 kuruş	----- (Uşak)	7.5- 4 kuruş
----- (Mersin)	17-18 kuruş	Yulaf	6-8 kuruş
Pamuk	65-105 kuruş	Afyon	600-1100 kş
Burçak	5.5-9.5 kuruş	Haşhaş	29-35 kuruş
Pamuk tohumu	4-7.5 kuruş	Susam	30-51 kuruş
Üzüm	20-25 kuruş	İncir(Hurda)	5-18 kuruş
İncir	15-20 kuruş	Bakla	7-11 kuruş
Nohut	12-20 kuruş		

Fiyatlardaki bu artış 1920 yılından sonra durmuştur. Çünkü Mütareke sonrasında ablukanın kaldırılmasıyla ticaret yolları tekrar faaliyete geçmiş ve ülkenin ihtiyacı olan mallar bol miktarda gelmeye başlamıştır. Hükümet, zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki fahiş artışı düşürebilmek için bir yandan nakliye ve hamaliye ücreti tarifelerinde indirimde giderken³¹, diğer

²⁷ ANADOLU, 19 Kanunsani 1914, nr:675

²⁸ KÖYLÜ, 18 Teşrinsani 1334, nr:9137

²⁹ PEYAM, 3 Teşrinevvel 1919, nr:302

³⁰ Buradaki veriler 1919 yılına ait *İkdam, Anadolu, Tanin, Ahenk* gazetelerinden alınan verilerle oluşturulmuştur.

³¹ BOA, DHUMVM, Dosya no:100/25, 18 Z 1337

yandan ekmek fiyatlarını sabit tutabilmek için Romanya ve Bulgaristan'dan un ithal edebilmek için Düyun-ı Umumiye İdaresi ile anlaşmaya çalışmaktadır³². Bu girişimlerin sonucu olarak da piyasalarda nispi bir ferahlık ve fiyat istikrarı sağlanmıştır. Bu durum ülke içinde Türk parasının tedavül kudretinin yükseldiğine işaret ediyorsa da, dış piyasalarda sağlam dövizlere ve altına nazaran kıymeti durmadan düşmeye devam etmiştir³³. Hükümet, bu gidişatı engellemek için 18 Mart 1338(1922) tarihinde 12 maddelik bir kararname yayınlayarak ciddi bir adım atmıştır. Bu kararname ile Osmanlı parasına değer kazandırabilmek amaçlanmış ve 1338 sene-i maliyesinden (1922) itibaren geçerli olmak üzere Hazine işlemlerinde ve devletin hesap kayıtlarında “Osmanlı Lirası”nın esas alınması ve “kuruş”un onun küsuru olacağı kabul edilmiştir. Aynı zamanda tedavülde olan “pare” kaldırılmıştır³⁴.

Türk parası kıymetinin devamlı olarak düşmesine rağmen, fiyatlarda istikrara doğru gidiş sezildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Bu gidişi Mütareke yıllarında bazı maddelerin toptan, ithal ve ihraç fiyatlarına bakarak da takip etmek mümkündür (Tablo-4).

Toptan fiyatlar, 1920 sonlarında patlak veren iktisadi buhran sebebiyle bütün dünyada düşmeye başlamış ve bu hareketin etkileri 1922 ve 1923 senelerinde de devam etmiştir. Dolayısıyla toptan eşya fiyatlarındaki gerileme sadece ülkemize has bir durum değildir. Sadece Anadolu'da fiyatlarla birlikte paranın kıymeti de düşmüş olduğundan, bu gerileme bariz bir şekilde görülmektedir³⁵.

TABLO-4: Mütareke Yıllarında Bazı Maddelerin Toptan, İthal Ve İhraç Fiyatları(kg/krş olarak)

SENE	BUĞDAY		ARPA (Toptan)	K.ÜZÜM (İhraç)	TÜTÜN (İhraç)	PAMUK (İhraç)	İNCİR (İhraç)
	Yerli	İthal					
1919	11.9	11.0	7.5	30	81	51.1	20
1920	12.3	11.2	8.2	32	95	66.3	23
1921	10.1	8.1	6.6	31	77	41.2	21
1922	9.2	8.4	5.9	30	78	59.0	24

Kaynak: Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara, 1994, s. 145

Savaş sonu, 1922-1923'de Fiyatlar

Milli Mücadele döneminde, ekonomi alanında en fazla kayıp Yunan işgali altındaki Batı Anadolu topraklarında yaşanmıştır. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile savaşa son verilmiş olmasına rağmen bölgenin ekonomik aktivitesini canlandırmak kolay olmamıştır. Çünkü 1922 sonrasında Rumların kitle halinde havalıyı terk etmesi ve geri kalanların da mübadeleye tabi tutulması bölgedeki üretici nüfusun azalmasına neden olmuştur. Boşalan ve harap olan yerleri iskâna açmak, mübadilleri üretici konuma getirmek ve çiftçileri üretim araçlarıyla donatmak külfetli olduğu kadar uzun vadeli bir işti. Dolayısıyla bölgeyi tekrar eski istihsal seviyesine getirmek uzun zaman alacaktır.

³² BOA, DH.UMVM, Dosya no:100/32, 27 Ra 1340

³³ Vedat Eldem, *age*, s.145-144

³⁴ BOA, DH. EUM. MH. , Dosya no:227/89, 26 B 1340

³⁵ Vedat Eldem, *age*, s.145-146

Bu güçlükler, aynı zamanda İzmir piyasasındaki mal satış fiyatlarının da doğrudan etkileyen sebeplerdir. 1923 yılında İzmir borsasında işlem gören bazı tüketim maddelerinin fiyatlarına baktığımız zaman önceki yılların etkisinin devam ettiğini söyleyebiliriz (Tablo-5)

1923 yılının başlarında 13-15 kuruş arasında satılan buğday fiyatları sonraki aylarda az farkla da olsa yükselmiştir. Benzer bir durumu arpa, pamuk fiyatlarında da görmekteyiz. İzmir piyasasında en pahalı işlem gören ürün, bölgenin geleneksel ihraç ürünleri arasında bulunan afyon olmuştur. Afyonu bir diğer ihraç ürünü olan palamut takip etmektedir. Bu iki ürünün fiyatları belirgin bir artış içerisindedir.

Bölgenin hem üretim hem de ihraç ürünleri arasında yer alan üzüm ve incir fiyatları ise; 25-27 kuruştan işlem gören incirler yıl içerisinde fiyatını yükseltmesine karşılık üzüm de tersi bir durum görülmektedir. Fiyatı düşen tek ürün üzüm olmuştur. 40-60 kuruş arasında satışı yapılan üzümler yılsonuna doğru 20-30 kuruş arasında gerilemiştir. Yıl içerisinde fiyat istikrarı sağlayan iki ürün susam ve burçak olmuştur.

TABLO-5: 1923 Yılında İzmir Borsası'nda İşlem Gören Bazı Ürünlerin Fiyatları

	Aralık 1922	Şubat 1923	Haz.1923	Ekim 1923
	(kuruş)	(kuruş)	(kuruş)	(kuruş)
Buğday(Yerli)	12-13.20	13-15	15-16,25	14,5-15,75
Buğday(Uşak)	-	13-15	-	15,5-16,75
Buğday(Mersin)	-	-	-	-
Arpa(Yerli)	8-8.20	9,5-11	8,5-9,5	11-12
Arpa(Uşak)	-	10-10,5	-	11-12
Burçak	11	7,5-8	7,5-8	-
Pamuk(yerli)	90-95	90-100	97,5-107,5	107,5-117,5
Üzüm	52-58	40-60	20-40	-
Afyon	-	1125-1175	1220-1330	-
Palamut(işlenmiş)	-	240-250	-	260-300
Palamut(tırnak)	-	280-300	-	290-300
İncir	-	25-27	-	37
Susam	28-29	26-28	26-27,5	27-28,5

Kaynak: 1923 yılının muhtelif gazeteleri

Sonuç olarak, Mütareke ve işgal dönemlerinde İzmir piyasasındaki tüketim maddelerinin fiyatları ciddi dalgalanmalar göstermiştir. Bu durum savaşın bitiminden sonrada bir süre daha devam etmiştir. Çünkü bir yandan savaş alanlarının üretim alanlarına çevrilmesi zorunluluğu, diğer yandan da özellikle Batı Anadolu'da etkisini yoğun bir biçimde hissettiren mübadele nedeniyle

yaşanan nüfus değişimi, üretimi ve üreticiyi ve bunların doğal bir sonucu olarak da fiyat istikrarsızlığı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA, DH.KMS, Dosya no:56/2/31, 4 Ca 1338
BOA, DH.EUM.AYŞ. Dosya No:24/12, 17 M 1338
BOA, MV, Dosya no:214/114, 22.C.1337
BOA, MV, Dosya no: 217/53, 20 M 1338
BOA, DH.UMVM, Dosya no:100/25, 18 Z 1337
BOA, DH.UMVM, Dosya no:100/32, 27 Ra 1340
BOA, DH. EUM. MH. , Dosya no:227/89, 26 B 1340
BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, Dosya no:172-1 , 10 Mayıs 1336, Karar no:4
BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, Dosya no:172-3, 19 Ağustos 1336, Karar no:166
BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, 5 Haziran 1337, Karar no:934
BCA, Bakanlar Kurulu Kararları, 22 Temmuz 1336, Karar no:96

Sürelî Yayınlar

Yenigün
Tasvir-i Efkâr
Türkiye İktisat Mecmuası
Söz
Anadolu
Köylü
Peyam
Ahenk
İkdam

Resmî Yayınlar

- TBMM Zabıt Cerideleri, c:1, 2, 3, 4
TBMM Kavanin Mecmuası, c:1, Ankara, 1341–1925

Kitaplar

- DURSUN, M. Kamil, **İzmir Hatıraları**, İzmir, 1994, Yayına Hazırlayan: Ünal Şenel,
ELDEM, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**,
Ankara, 1994
Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem 1919-1923, cilt:I, Ankara, 1994
YALMAN, A.E., **Turkey in the World War**, New Haven Yale University Pres, 1930

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Makaleler

- “ *Anadolu’da İktisadi Hareketler* ”, Türkiye İktisat Mecmuası, Eylül 1922, nr:8, s.220
- “ *Aydın Vilayeti’nde İncir Mahsulü ve İncircilik* ”, Türkiye İktisat Mecmuası, nr:5 Mayıs 1922, s.136
- Süleyman Vasfi Bey, “ *Bir Gümrükçünün İşgal Anıları* ”, Üç İzmir, İstanbul, 1992, s.243
- SONYEL, Selahi, “ *Lozan’da Türk Diplomasisi(Eylül 1922-Ağustos 1923)*”, Belleten, c:38, sayı:149-152, Ankara, 1974, s.69
- TOPRAK, Zafer, **İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul, 2003, s.165
- “ *Ticaret-i Hariciyemiz Başlarken* ”, YENİGÜN, 27 Şubat 1919, nr:175
- “ *Mühim bir Mesele-i İktisadiye* ”, TASVİR-İ EFKAR, 27 Nisan 1919, nr:2807

Tez

- BALÇIK, Mustafa, **İttihat ve Terakki Dönemi İktisadi Hayat ve Maliye Nazırı Cavit Bey**, HÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s.138-139